

Министерство просвещения Российской Федерации
Министерство образования Республики Тыва
Администрация муниципального района «Бай-Тайгинский кожуун»
Республики Тыва»
МБОУ Кызыл-Дагская СОШ

Рассмотрено
Методическим советом школы
Заместитель директора по НМР
Салчак А.Б. А.Б. Салчак
Протокол № 1
От «29» августа 2023г

Согласовано
Педагог доп. Образование
Калдар-оол А.О. А.О. Калдар-оол
Протокол № 1
от «29» августа 2023 г.

Рабочая программа
курса внеурочной деятельности
«Торээн дылым»
для обучающихся 3 класса.

с. Кызыл-Даг

Тайылбыр бижик.

Уруглар аас чогаалын ооредиринин кол сорулгалары:

- 1.уругларны кижизиг, хундулээчел,биче сеткилдиг болурунга ооредир;
- 2.тоолдарнын дузазы-биле уругларны тыва улустун чанчылдары, ёзулалдары, сагылгалары,тоогузу болгаш кижилернин аразында харылзаалары-биле таныштырар;
- 3.тыва улустун аас чогаалында улусчу чанчыл-сагылгаларны уругларга билиндирип база уруглар боттары ону эскерип билиринге чанчыктырар;
- 3.уругларнын чугаазын сайзырадыр, ном ажыглаарынга чанчыктырар болгаш билиглерже чуткулун хайныктырар;
- 4.ооренип турар чуулдерни сайгарып, болуктеп,деннеп, туннеп билиринге оореникчилерни чанчыктырар.

Тыва улустун аас чогаалы –чоннун чус-чус чылдарда чогаадып тургускан байлак эртинези-дир. Ында чоннун эрткен тоогузу, аас-кежи, тайбын амыдырал дээш демисели, чаагай сузуглел-чанчылдары уран хевирлери –биле чуруттунуп, оон шын чоптуг чорук дугайында чырыткылыг кузелдери болгаш кижини, ниитилел, октаргай, бойдус дугайында социал-философтуг бодалдары синникен.

Тыва улустун аас чогаалы дараазында жанрларлыг: тоолдар, тоолчургу база тоогу чугаалар, чечен-мерген бодалгалар, оюннар удээн чугаалар, тывызыктар, дурген-чугаалар, ырлар, кожамыктар, алгыш-йорээлдер, улугер домактар оске-даа. Тыва фольклорнун иштинде 495бичии уругларнын психологиязынга, назы-харынга, дыл-домаанга таарыштыр тургускан тускай болуктер бар. Анаа опей ыры, тывызыктар, дурген-чугаа, оюннар удээр чечен чугаалар болгаш ырлар хамааржыр.Тыва улус 495бичии уругларны эрте чажындан-на аас чогаалы-биле кижизидип эгелээр чораан. Бичии уруглар аас чогаалындан долгандыр турар бойдушту, дириг амытаннарны, кижилернин аажы-чанын 495билип495ап, дыл-чугаазы сайзыраар. Чижээлээрге, опей ыры чаш уругларны удударынга, когудуглер аргалаарынга, дурген-чугаа дыл-домаан эдиктиреринге, тывызыктар угаан-бодалын сайзырадырынга дузалаар. Бичии уругларнын кузелин, оорункузун, хомудалын илереткен тускай аялгалыг ырыжыгаштар хой. Чижээ, ойнаан уруглар чамдык оорунун багай аажы-чанын мынчаар соглеп ырлаар:

Чудек кара кижини-дир сен,

Сээн-биле ойнавас мен,

Сээк хойзур бызаа эвес

Чуге дылын кызаннаттын.

Оон ангыда уругларнын дыл чугаазын сайзырадырынга состерни дурген, шын адаарынга чанчыктырар дурген-чугаалар деп биче жанрнын чижээ:

Дурген-дурген чугааланар.

Дулук-дулук чугааланар!

Бодал-бодал

Бодан-бодан,

Бодалдардан

Бодан-бодан!...

Аас чогаалынын иштинден улустун ырлары хемчээл талазы-биле бичии-даа болза, оларнын уран-чечен состери, лириктиг аяны, чараш аялгалары сагыш-сеткилди, оорушкуну, мунгаралды, кээргелди хайындырып турар. Ылангыя опей ырлары, оон аялгалары хоглуг-даа, уяранчыг-даа, тааланчыг болгаш дыннаксанчыг. Ол ышкаш сыгыт, хоомей, каргырааны тускай аянныг, чечен состер-биле удеп, улустун сагыш-сеткилин хайындырып келир аялгаларлыг. Хомуस्ताарынга, игил-бызаанчыга оолдар-кыстарны бичиизинден-не ойнап ооредири артык эвес. Чуге дээрге амыдыралчы, эстетиктиг кижизидилгеге улуг салдарны чедирип турар. Кижинин аажы-чанынын, мозу-шынарынын хевирлеттинеринге болгаш чараш, экизин шилип билиринге, аажы-чан культуразын сайзырадырынга эстетиктиг кижизидилге улуг ужур-дузалыг.

Ниитизи-биле алырга тыва улустун аас чогаалы уругларны кижизиг, хундулээчел, биче-сеткилдиг болурунга ооредир, кижизидер.

Тыва улус «Кижиге болуру чажындан, аът болуру кулунундан» дээр болгай. Кижизидилгеге улустун аас чогаалын амгы уенин байдалы-биле дууштур ажыглап ооренири – канчаар-даа аажок чугула, дээштиг чуул бооп турар.

Оореникчилернин уруглар аас чогаалынын талазы-биле билиглери, мергежилдери база чанчылдары

3-ку классты доозуп тургаш, оореникчилер дараазында чуулдерни билген турар:

1. Тыва улустун аас чогаалы, оон ужур-дузазы;
2. Аас чогаалынын жанрлары, оларнын ылгалы, деннели;
3. Тыва аас чогаалынын дылы, уран аргалары;
4. Бодунун бодалдарын шын, тода илередири болгаш шынзыдып шыдаары.

Уругларнын хар-назынынга, сеткил сагыжынга, сонуургалынга, дыл-домаанга, таарыштыр тургускан уруглар аас чогаалын болук аайы-биле ооренири.

программа 1 чылга тургустунган; чылда 34 шак, неделяда 1 шак,

3-ку класска

(чылда 34 шак; неделяда 1 шак)

1-ги улдун 9шак

№	Темалары	Уруглар аас чогаалы – уругларнын ооредилге-кижизидилгезинге ужур-дузазы	Шагы	Ай, хуну
1.	Опей ырлары	Опей ырылары ие кижинин ишти-хоннун, сагыш сеткилин, оорушкузун, мунгаралын, чаш толунге ынакшылын, идегелин илередир. Тааланчыг аялга 497бичии чашты оожургадып удударынга база келир уезинге хамаарыштыр кузелдери боттанырынга ужур-дузалыг. База 497бичии кижинин психиказынга болгаш озуп доругарынга опей ырлары эки салдарны чедирип, ие биле чаш кижинин сеткил-сагыш харылзаазын тудуп турар.	3ш	05.09 12.09 19.09
2.	Когудуглер	Когудуглер уругларнын куш-шыдалын, сос курлавырын сайзырадып, байыдып турар.	3ш	26.09 03.10 10.10
3.	Оюннар удээн чечен чугаалар	Оюн уругларнын озуп-доругарынга, кижии бооп хевирлеттинеринге улуг салдарны чедирип, оон келир уеде ажил-амыдыралынга херектиг эге билиглерни, мергежилди берип турар.	3ш	17.10 24.10 07.11

II улдун 7шак

№	Темалары	УАЧ – уругларнын ооредилге-кижизидилгезинге ужур-дузазы	Шагы	Ай, хуну
1.	Уруглар ырлары	Ырлар уругларнын кузелин, оорушкузун, бойдуска, дириг амытаннарга хамаарылгазын илередип коргузер.	3ш	14.11 21.11 28.11
2.	Уруглар тоолдары	Тоолдар уругларны долгандыр чуртталга-биле ханы таныштырып, ылангыя улуг улустун ажил-агыйында болгаш дириг амытаннарнын амыдыралында чаа-чаа чуулдерни боттарынга ажыдып алырынга болгаш амыдыралчы дуржулгазын	5ш	05.12 12.12 19.12 26.12 09.01

		байыдарыңга, кузел-бодаашкыннарын (фантазия) оттурарыңга ажыктыг.		
3.	Уруглар библиотеказынче экскурсия	Библиотеканын ажыл-чорудулгазы-биле таныштырбышаан, номчулгага сонургалын улам ханыладып кжизидер.	1ш	16.01

III улдун 9 шак

№	Темалары	УАЧ - уругларнын ооредилге-кижизидилгезинге ужур-дузазы	Шагы	Ай, хуну
1.	Дурген-чугаалар а)узун-тыныш	Дурген-чугаалар шын, тода чугаалап оорениринге, состернин ангы-ангы утказын билип алырыңга,сос, чугаа аяны шингээдиринге, угаан-медерел сайзырадырыңга аажок дузалыг. Узун-тыныштын кол сорулгазы- чангыс катап ишкээр улуг тынып алгаш, чангыс тыныш иштинде хой сан санаары.	2ш 1ш	23.01 30.01 06.02
2.	Тывызыктар а)бодалгалыг тывызыктар б)саналгалыг тывызыктар	Тывызык уругларны хайгаараачал, эскериичел болуруңга чанчыктырып, чоннун эрткен амыдыралындан хой-хой чуулдерни билип алырыңга дузалап, оларны чечен, чараш чурумалдыг дылга ооредир. Бодалгалыг тывызыктар уругларны санга ооредир база сагынгыр, тывынгыр угаанын сайзырадыр. Саналгалыг тывызыктар уругларны санга дурген болгаш ханы кылдыр ооредиринге ужур-дузалыг.	1ш 1ш 1ш	13.02 20.02 27.02
3.	Улегер домактар а)чечен состер	Улегер домактар кижинин угаан-медерелин сайзырадыр. Чечен состер уругларнын дыл-домаан байыдып, анаа уран шынарлар кирип турар.	2ш 1ш	05.03 12.05 19.03

VI улдун 7 шак

№	Темалары	УАЧ-уругларнын ооредилге-кижизидилгезинге ужур-дузазы	Шагы	Ай, хуну
1.	Уругларга шулуктер	Шулуктун утказын ханы билиндирер	3ш	02.04 09.04 16.04
2.	Тоолчургу чугаалар	Тоолчургу чугааларда октаргай, маадырлар дугайында даглар, хемнер, холдер, кашпалдар аттарынын дугайында болур. Тоогунун шимчээшкени тоолчургу болгаш тоогу чугааларнын тыптып келиринге ундезин болур, чуге дээрге чон бодунун угаан-сагыжынга тоогулуг болушкуннарны арттырып алгаш, салгалдан салгалче дамчыдып, анаа бодунун эстетиктиг хамаарылгазын коргузуп чораан.	3ш	23.04 07.05 14.05
3.	Аргаже экскурсия	Орай частын демдектери-биле таныштырар. Чогаадыг бижиир.	1ш	21.05